

معرفیهای اجمالی

محمد علی مهدوی راد

دروس فی الفقه المقارن

آیه الله الشیخ محمد ابراهیم الجتائی. (قم، مجمع الشہید الصدر، ۱۴۱۱). ۵۸۲ ص، وزیری.

فقه مقارن و یا به تعبیر دیگر فقه تطبیقی که عهده دار نقد و مقایسه فتاوی فقہان مذہب مختلف است، از پیشینه بسیار کهنی برخوردار است. در این گونه بررسیها، برتری آراء روشن می شود و تأثیر و تأثرهای دیدگاهها بازشناسی می گردد. مضافاً اینکه تطوّر بحثها و چگونگی فزایها و فرودهای پژوهشها به دست می آید و از راه شناخت دقیق دیدگاهها، تخریب مذہب میسر می شود. مؤلف محترم، کتاب را با مقدمه ای کوتاه درباره فقه مقارن و اهمیت آن آغاز کرده و بر مبنای متون فقهی بحث را پی گرفته است.

مؤلف در آغاز کتاب مقدمه ای نگاشته اند و در ضمن آن از اهمیت بحث و نقش موضوع مورد گفتگو در زندگانی انسان و مسائلی دیگر، از دیدگاههای مختلف به اجمال سخن گفته اند. آنگاه وارد بحث فقهی شده اند؛ مثلاً در کتاب الزکاة، پیش از بحث فقهی، این عناوین آمده است: معنی الزکاة فی اللغة، وجه تسمیة الزکاة بها، الزکاة حق للفقراء فی مال الأغنیاء، فائدة الزکاة، وجوب الزکاة، زمان تشریح الزکاة، ثبوت الزکاة فی جمیع الأدیان.

کتاب حاضر بر سه بخش تقسیم شده است: عبادات، احوال شخصیة، معاملات. در گزارش آراء، به متون مهم و کهن مذہب تکیه شده و دلایل و مستندات آنان به اختصار آمده است. در تہافت آراء یک مذہب، به روایت مستقیم و یا کهنترین منبع استناد شده است. همچنین در گزارش آراء، به عرضه مذہب معروف بسنده نشده است؛ بلکه آراء فقہای دیگری مانند حسن بن یسار بصری، سفیان بن سعید ثوری، اسحاق بن راہویہ، داود بن علی الاصفہانی و... نیز آمده است. (ص ۶-۷)

کتاب مزبور به عنوان متن درسی حوزه در مستوی درسی «سطح» تنظیم شده است. از این روی به گزارش آراء و

محققان، نویسندگان، مترجمان، ناشران و مراکز تحقیقی که مایلند آثارشان در بخش «تازه های نگارش و نشر» معرفی شود، یک نسخه از هر اثر تازه خود را به دفتر مجله بفرستند.

مستندات آنها و در موارد بسیار معدودی به نقد و بررسی آنان پرداخته شده است. مؤلف بزرگوار در پی آنند که فقه مقارن را با تفصیلی درخور و نقد و بررسیهای فقیہانه در مجلدات متعددی عرضه کنند که بی گمان بسیار سودمند خواهد بود. این مجلد از کتاب الطہارة می آغازد و با مباحث کتاب الحج پایان می پذیرد.

الغیبة

شیخ الطائفہ ابی جعفر محمد بن الحسن الطوسی. تحقیق عبادالله الطهرانی و علی احمد ناصح. (قم، مؤسسه المعارف الإسلامیہ، ۱۴۱۱). ۵۷۰ ص، وزیری.

موضوع غیبت حضرت مهدی - ع - در روایات بسیاری از پیامبر - ص - و ائمه معصومین - ع - آمده است. طرح این مسأله از زمان پیامبر، زمینه به وجود آمدن نگرشهای گونه گون در این باره بوده و در تاریخ اسلام، جریانهای بسیاری - با توجه به ذهنیتی که این روایات به بار آورده بود - مسأله غیبت را مطرح کرده و از آن بهره گرفته اند. سالهای آغازین زندگانی حضرت ولی عصر - ع - و دوران غیبت صغرا و آغازین سالهای غیبت کبرا، از جمله بحثهای مهم و حساس مسأله غیبت و چگونگی آن بوده است. نگاشته های آن روزگاران نشان دهنده این است که مردم در تحیر و سرگردانی بوده و راه به جایی نمی سپردند؛ و بدین سان فرقه ها، نحله ها و جریانهای مختلف به وجود آمد. (معرفة الحدیث، ص ۹۶ - ۹۰؛ یادنامه شیخ طوسی، ج ۱، ص ۲۸۷، مقاله کتاب غیبت شیخ طوسی و سیر تاریخی مسأله غیبت امام.)

دوران شیخ الطائفہ، روزگار التهاب بحثهای کلامی و عقیدتی بود و بغداد، مرکز گرایشهای گوناگون. شیخ طوسی از جایگاه بلند مدافع مکتب و با اشراف بر فرهنگها و جریانهای فکری، با بیان و بیان از حق حرمت می کرد و به دفاع از اندیشه های شیعی می پرداخت. کتاب «الغیبة» در تداوم این جهاد فکری و کوشش عظیم شیخ پدید آمده است. این کتاب،

چنان دیگر آثار آن بزرگوار، تنظیمی نیکو دارد و استواری و ژرفایی از ویژگیهای برجسته آن است. شیخ طوسی بحث را از غیبت می‌آغازد و با دلایل محکم، وجود امام دوازدهم را اثبات می‌کند و آنگاه به شبهات و عقاید فرقه‌های مختلف می‌پردازد و در پرتو درایتی عظیم به عقاید آنان خط بطلان می‌کشد. در فصل دوم، سخن از ولایت امام -ع- است و در فصل سوم، سخن از روایت حضرت ولی عصر -ع- است و نیکبختانی که توفیق دیدار آن «خورشید مغرب» را داشته‌اند. در فصلهای بعدی از معجزات آن بزرگوار، دلایل تأخیر ظهور، سفیران امام و عمر امام -ع- و برخی صفات و سیره آن حضرت سخن رفته است.

الغیبة، نخستین بار در تبریز و به سال ۱۳۲۳ به چاپ سنگی نشر یافت. چاپ حروفی آن در نجف اشرف منتشر شد و سپس به صورت افست بارها منتشر گردید. این چاپ افزون بر تحریفها و تصحیفها، اشتادگیهایی نیز دارد. اما محققان این چاپ، کتاب را بر اساس چهار نسخه خطی و دو نسخه چاپی یاد شده، مقابله و تصحیح کرده‌اند و در پانوشتهها، افزون بر ضبط اختلاف نسخه‌ها و تخریح مصادر و یافتن و عرضه کردن روایات همگون متنی از منابع دیگر، واژه‌های مبهم را توضیح داده و برخی رجال اسناد را توضیح داده‌اند. فهرستهای بسیار کارآمد و سردمند نیز از مزایای قابل توجه کتاب است. همت محققان کتاب را می‌ستاییم و ترفیق مؤسسه سختکوش معارف اسلامی را که پس از مجموعه بی‌نظیر و عظیم معجم احادیث الإمام المهدی -عج-، این اثر گرانبگ را با هیتی چشم نواز و ارزنده منتشر ساخت، از خداوند خرواهانیم.

دراسات فی ولایة الفقیه و فقه الدولة الإسلامية
 سماحة الفقیه المجاهد آیت الله العظمی المتطری. (قم، دارالفکر، ۱۴۱۱ق). ج ۴، ص ۵۶۰، وزیری.

با انتشار این جلد، مجموعه عظیم ولایة الفقیه پایان می‌یابد؛ و بدین سان گسترده‌ترین و شاملترین کتاب فقهی حکومتی در فقه اسلامی سامان یافته است. از مجلدات پیشین و محتوای آنها در جایبایی سخن رفته است.

این جلد، ادامه بحثهای باب هشتم است: منابع مالی حکومت اسلامی. بحث آن با تفسیر و تبیین آیه انفال می‌آغازد و آنگاه عناوین و مصادیق انفال در پرتو درایتی فقیهانه و تبعی شایان تقدیر با اشراف بر منابع فقهی، تفسیری و حدیثی فریقین - چنانکه شیوه مؤلف در سراسر کتاب بوده است - عرضه

می‌شود. سپس درباره حکم انفال و چگونگی تملک آن، بویژه در زمان غیبت، به تفصیل سخن رفته است. در پایان این فصل، بحثی کوتاه درباره «احیاء» و «تحجیر» به دست داده شده است. گر اینکه این مباحث در اینجا به اختصار نهاده شده؛ اما تفصیل آن به کتاب «خمس» مؤلف ارجاع شده است.

فصل ششم کتاب مزبور عهده دار بحث از مالیات است و در آن بدین سؤال جدی پاسخ داده شده است: آیا دولت اسلامی افزون بر آنچه در روایات فقه آمده است مانند، خمس، زکاة، انفال و ... می‌تواند مالیاتهایی وضع کند یا نه؟ در این فصل، به بحث یادشده اجمالاً رسیدگی شده و پیوند آن با مسأله ای در فقه با عنوان «عشر» بیان گردیده و آنک با تکیه بر مبانی و اصولی که در بحثهای پایه ای کتاب درباره منابع دولت اسلامی آمده، به سؤال یادشده پاسخ مثبت داده شده است.

پایان بخش کتاب، متن مصحح و دقیق عهدنامه مالک اشتر است با بحثی در سند آن. فهرستهای کتاب نیز یاد کردنی است: ابتدا فهرست اجمالی ابراب و فصول مجلدات چهارگانه کتاب آمده است و آنگاه به ترتیب الفباء، فهرست تفصیلی موضوعات آمده که خوانندگان و محققان را سردمند تواند بود. سپس مصادر تحقیق آمده که نشان می‌دهد دامنه تتبع وسیع بوده است. مؤلف بزرگوار برای سامان دادن به این کتاب، در حد امکان به تمام منابع فریقین - از کهنترین آنها تا تازه ترینشان - مراجعه کرده و بدین سان، کتابی مستند، عظیم، راهنما، پدید آورده است. فهرست اعلام، جایبا، قبایل، مذاهب و حادثه‌ها و زمانها پایان بخش کتاب است.

از روزی که حضرت امام خمینی -رضوان الله تعالی علیه - این بازگرداننده عزت مصلوب امت اسلامی - در محیط یخزده و تاریکزار آن روز، طرح حکومت اسلامی را با فریاد رسا و کوبنده مطرح ساخت و ندا داد که:

اسلام را عرضه بدارید و در عرضه آن به مردم نظیر عاشورا به وجود بیاورید ... (ولایت فقیه، ص ۱۸۱)، آن بزرگوار و یاران و رهروان گرانقدرش آن را بسنده نمی‌دانستند و برای طرح گسترده فقه حکومتی با اشراف بر اندیشه‌های متفکران مسلمان معاصر چشم انداز گسترده را در پیشدید داشتند. حضرت امام -رضوان الله تعالی علیه - در ضمن آن بحثها فرموده‌اند:

ما اصل موضوع را طرح کردیم، لازم است نسل حاضر و نسلهای آینده در اطراف آن بحث و فکر نمایند و راه به دست آوردن آن را پیدا کنند (نهضت امام خمینی، ج ۲، ص ۵۱۴ و

نیز بنگرید به ص ۵۲۲ نسامه مرحوم آیت الله ربانی شیرازی به عنوان پیشنهاد بر چگونگی بحث ولایت فقیه، بسیار خواندنی و شایان تعمق است).

اینک سپاس خدای را که جامعه اسلامی و حوزویان اثری ماندنی و شامل را در فقه حکومتی پیش روی دارند. اما یادکردنی است که هنوز بسیاری از بحثها مخصوصاً در مبانی حکومت جای گفتگو دارد که امید است در فضایی علمی و آکنده از انصاف علمی و منش پژوهشی پی گیری شود.

مبادی ما بعدالطبیعی علوم نوین

ادوین آرتور پرت. ترجمه عبدالکریم سروش. (چاپ اول: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۹). ۳۳۵ ص، وزیری.

کتاب یاد شده اثری کم مانند در فلسفه علم (علم شناسی) است که در آن به مبادی ما بعدالطبیعی علوم جدید به تفصیل و با نگرشی عالمانه پرداخته شده است. مقصود نویسنده از «ما بعدالطبیعی»، کلیه مقدمات و عناصری است که گو اینکه خود از جنس علم تجربی نبوده اند؛ اما در پیدایش و رشد آن سخت مؤثر بوده اند.

دانستن تاریخ تألیف این اثر به اهمیت آن می افزاید و جسوری نویسنده و خطر کردن او را در روزگار خویش می نمایاند. کتاب مزبور در سالهای ۱۹۲۰ - ۱۹۳۰ نگاشته شده است. هنگامی که حلقهٔ وین در اوج فخر فروشی بود و پوزیتیویستهای منطقی با بیشتر «مقولات «ما بعدالطبیعی» را به تمسخر می گرفتند و مسائل آن را نه باطنی - که جای دفاع از آن باشد - بلکه، یاوه و چرند می دانستند که قابلیت نقد و نقض ندارد، و باید یکسره به دور افکنده شود. از این رو توجه بلیغ نویسنده در این کتاب به مکاتبات مسائل ما بعدالطبیعی و نشان دادن نقش مهم و نادیده گرفته شدهٔ آن در علوم جدید، بسیار راهگشا و سودمند است. وی در این اثر با تبیین دقیق آراء پیشقراولان علوم جدید (کپرنیک و کپلر، گالیله، دکارت، فلاسفهٔ بریتانیا در قرن هفدهم، گیلبرت و بویل، و از همه مهمتر نیوتن)، به تأثیر مبادی ما بعدالطبیعی در آراء آنها اشاره کرده و در هم تنیدگی و پیوند وثیق این مبادی و علم جدید را نشان داده است.

در این مختصر، مجال پرداختن بیشتر به مسائل این کتاب نیست. نویسنده در فصل اول کتاب، عالمانه نشان داده است که در سراسر کتاب از چه سخن گفته و چه راهی را پیموده

است. مترجم نیز در مقدمه، به تفصیل عهده دار بررسی سیر فلسفه علم تا زمان حاضر شده و اوصاف هر دوره را هوشمندانه بر شمرده و به مطاوی کتاب نیز اشاره کرده است. مقدمه مفصل و مهم مترجم اگر بسط بیشتری یافت، شبیه مقدمهٔ ابن خلدون! در گستردگی و اهمیت می شد و جناب دکتر سروش که سالها در تاریخ و فلسفه علم تحقیق و توغل کرده، چنان باریک بینانه و راهنمایانه به سیر تطور فلسفه علم در مقدمه کتاب پرداخته که خواننده از رهگذر آن می تواند دقیقاً کلیاتی از آن را به دست آورد.

دریغاً که این کتاب، زودتر از این به جامعهٔ فارسی برگردانده نشده بود. اگر پوزیتیویستها در غرب، مباحث ما بعدالطبیعی را یاوه و چرند می شمردند، در دهه های گذشته نیز سیاستیستهای کشور ما، دین را هوو و لولوی علم می پنداشتند و رسالتشان را در این می دانستند که دامن علم را از وجود دین پاک کنند! از این رو کتاب حاضر اگر زودتر از این در دسترس خوانندهٔ فارسی زبان قرار می گرفت، فضای مه آلود علمی کشور ما در چنبرهٔ بدگویی به دین قرار نمی گرفت. باز هم توجه می دهیم که اهمیت کتاب حاضر بیشتر از آن روست که نویسنده سهم عظیم و نادیده گرفتهٔ عناصر و مبادی ما بعدالطبیعی را در علوم جدید و تجربی نشان داده و در نهایت، دین را به کرسی نشانده و حق آن را ستانده است.

حسن انتخاب دانشمند نادر المشال جناب دکتر سروش، در برگرداندن کتاب حاضر و عرق دینی او، ستودنی و مشکور است. امید است این کتاب دیده گشا و غفلت زدا، مفتونان علم را دیده گشاید و غفلت زداید.

لغتنامه قرآن کریم

با استفاده کلی از معجم الفاظ القرآن الکریم گردآوری محمود هادل. (تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۹). ج ۱: ۱-ج، ۵۹۲ ص، وزیری.

در میان علوم قرآن و آثار مدون آن، تدوین واژه نامه ها و فرهنگهای قرآنی با عنوانهای «مفردات القرآن» «معانی القرآن»، «غرایب القرآن» و ... از پیشینهٔ کهنی برخوردار است. در سده های اخیر که پژوهشهای قرآنی ابعاد گسترده تری یافته، آثار سامان یافته در این زمینه نیز از گسترهٔ شایان توجهی بهره مند شده است. (ر. ک: مجلهٔ رسالهٔ القرآن، شمارهٔ سوم، مقالهٔ غریب القرآن: قائمهٔ بلیغوغرافیة). در سال ۱۳۶۰، «معجم اللغة العربیة» در مصر، تصمیم گرفت که فرهنگی روزآمد و

دقیق، ویژه واژه‌های قرآنی فراهم آورد. پس از بررسی‌های فراوان و تنظیم آیین‌نامه‌نهایی، با شرکت تنی چند از استادان و مفسران، بالأخره فرهنگ دو جلدی «معجم الفاظ القرآن الکریم» تدوین و نشر یافت. این معجم از کارآمدترین و دقیقترین فرهنگهای قرآنی است. آهنگ مؤلفان، سامان دادن لغتنامه‌ای قرآنی برده است برای تفسیر و توضیح واژه‌ها؛ ولی عملاً اثر کارآمد و ارزشمندی است در یافتن آیات مورد نظر با توجه به یکی از کلمات آیات. در این فرهنگ، ابتدا کلمه‌ای می‌آید و آنگاه شکلهای گوناگون استعمال شده آن در قرآن سپس با توضیح و تفصیل واژه‌ها و نشان دادن مواضع آنها در قرآن، تعداد استعمال آنها نیز مشخص می‌گردد. کتاب مزبور بسیار روشمند و دقیق تنظیم شده است و شیوه تنظیم و روش بهره‌گیری از آن را مؤلفان در مقدمه آورده‌اند. (ج ۱، ۱-د-ه، لغتنامه، ص ۱۲-۱۳).

آقای محمدرضا عادل به ترجمه، تحقیق و تکمیل این اثر گرانقدر پرداخته است که اینک جلد اوک آن به همت دفتر نشر فرهنگ اسلامی (حاوی حرف ا-ج) منتشر شده است. متن عربی معجم یاد شده، ناقد اعلام وارده شده در قرآن کریم است. آقای محمدرضا عادل با بهره‌گیری از کتاب «معجم الألفاظ و الأعلام القرآنیة» (نگاشته محمد اسماعیل ابراهیم) و تورات و برخی تفاسیر و منابع دیگر به تکمیل آن پرداخته‌اند. همچنین اعلامی که در قرآن نیامده است و به مناسبتی در متن فرهنگ یاد شده، در پانوشتها توضیح داده شده است.

برای بهره‌رسانی بیشتر و نیز تنوع کتاب، نقشه‌های جغرافیایی و تصاویر تاریخی نیز ضمیمه آن شده است. کتاب بر روی هم تنظیمی نیکو یافته و شکل ظاهری آن نیز چشم‌نواز و ستودنی است. جای فرهنگی بدین سان دقیق و کارآمد در ادبیات فارسی خالی بود. امید است با نشر سریع مجلدات دیگر، جستجوگران معارف قرآنی مجموعه‌ای سودمند برای آشنایی هر چه بیشتر با کتاب خداوند در اختیار داشته باشند.

مجموعه مقالات خلیج فارس

مرکز مطالعات خلیج فارس. (تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، ۱۳۶۹). ۹۷۶ ص، وزیری.

خلیج فارس، منطقه‌ای است جغرافیایی که از زمانهای بسیار دور با این عنوان شناخته شده است. اکنون این منطقه به عنوان مهمترین منطقه خاورمیانه در مرکز توجه جهانیان است. خلیج

فارس با شبکه وسیع فرهنگی و انسانی و با زمینه‌های گونه‌گون اجتماعی، قومی و مذهبی، نشان از پیشینه‌ای هزاران ساله دارد. این منطقه به جهاتی گونه‌گون همواره مورد توجه و طمع کشورهای قدرتمند و استعمارگر جهان برده و بارهای بار مورد هجوم آزمندان تاریخ قرار گرفته و از این روی حوادث شگرفی را در سینه دارد. از این رو، شناخت و شناساندن آن از جهات بسیاری شایان توجه و ضروری است.

خوشبختانه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی که در عمر کوتاه خود ثمرات بزرگ و گرانقدری بر جای نهاده است، با تأسیس مرکز مطالعات خلیج فارس، توجه شایسته‌ای را به این منطقه عظیم مبذول داشته و آثار گرانقدری در جهت شناسایی و شناساندن آن منتشر کرده است.

تمام مقالات کتاب به همت متخصصان و متفکران آشنا به مسائل خلیج فارس نگاشته شده است. کتاب را مقاله‌ای با عنوان «خلیج فارس در روزگار باستان» می‌آغازد که عهده‌دار ارائه چهره خلیج فارس در روزگار باستان است. در مقالات دیگر کتاب از نام خلیج فارس، از کهنترین روزگاران تاکنون، تاریخ دوهزار و پانصد ساله آن، آثار باستانی خلیج فارس، جغرافیای تاریخ آن، دریانوردی خلیج و پیشینه آن و زبانهای محلی و فولکور خلیج فارس سخن رفته است. اوضاع اجتماعی خلیج فارس، جزایر آن، بنادر ایران در خلیج فارس، سرزمین بحرین خلیج فارس در زمان صفویه، مسقط و بستگیهای تاریخی آن با ایران، از مباحث دیگر کتاب است.

اسناد فارسی، عربی و ترکی در آرشیو ملی پرتغال درباره هر موز و خلیج فارس، روابط ایران با حکومت مستقل نجد و کشور عراق از دیدگاه فرهنگ و تمدن - که رنگ ایرانی دارد و نه عربی - نیز از مقالات خواندنی کتاب است.

تمام مقالات کتاب، پژوهشگرانه و تحلیلی و مستند نگاشته شده است. همت بلند دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی را می‌ستاییم و به دست اندرکاران و ارائه‌دهندگان این مجموعه گرانقدر دست مرزاد می‌گوییم.

مقباس الهدایة فی علم الدرایة

المعلم الفقیه والرجالی الکبیر الشیخ عبداللہ المامقانی. تحقیق محمد رضا المامقانی. (قم، مؤسسه آل‌البیت لإحیاء التراث، ۱۳۱۱). ج ۳، ۲۲۹ + ۲۲۷ + ۳۲۸ ص، وزیری.

درایة الحدیث، و یا «مصطلح الحدیث» که عهده‌دار بحث از

و با توجه به چاپ اوک، کتاب را تصحیح کرده است و افزون بر آن، مصادر و اقرال را نشان داده و به مصادر بسیاری مراجعه کرده است. همچنین برخی از اختلافات عالمان حدیث را در مباحث متن آورده و به نقدهای مؤلفان پس از مرحوم مامقانی اشاره کرده و آنچه را به صواب دیده، آورده است. کتاب مستدرکی خواهد داشت در ۴ جلد که سه جلد آن توضیح و تبیین مطالب کتاب است با تکیه بر مصادر مهم و اساسی فریقین. در این استدارکها ۴۹۵ فایده درایی به تفصیل عرضه شده است. جلد چهارم استدارک که جلد هشتم این مجموعه را تشکیل می‌دهد با عنوان «نتایج مقباس الهدایه» عصاره و چکیده مباحث تفصیلی یافته در مجلدات پیشین است. در مثل اگر در متن کتاب و استدارکها صفحات مفصلی درباره اصطلاح «صحیح» بحث شده است، نتیجه آن در اینجا آمده است. در حقیقت جلد هشتم کلید واژه و فهرست کوتاه شده اصطلاحات و مطالب کتاب است با ارجاع به متن آن.

یادنامه استاد محمدتقی شریعتی

به کوشش جمعی پژویم. (قم، نشر خرم، ۱۳۷۰).

۵۶۴ص، وزیری.

استاد محمدتقی شریعتی، مدافع خستگی ناپذیر اسلام و مفسر گرانقدر قرآن، در ۳۱ فروردین ۱۳۶۶ زندگی را بدرود گفت. شاگردان و ارادتمندان آن بزرگوار، یکی از شماره های مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد را به عنوان یادنامه وی منتشر کردند و زحمات آن بزرگمرد را پاس داشتند. اکنون یادنامه ای در چهارمین سال درگذشت آن معلم و مفسر گرانقدر منتشر می‌شود که باید از گردآورنده و ناشر آن به پاس این خدمت فرهنگی سپاسمند بود که این اثر سودمند را در شناخت شخصیت او عرضه کردند. شخصیتی که مقام معظم رهبری سالها پیش وی را بدین سان ستود:

این رادمرد دینی از پیروان و پایه گذاران اندیشه بازگشت به قرآن و نهج البلاغه و خود مفسر قرآن و مدرس و شیفته نهج البلاغه بود. خدمت ارزنده او در تعلیم و تربیت اسلامی نسل جوان و مبارزه پیگیر و دشوار او با تفکرات الحادی، آن هم در هنگامی که روشهای مناسب برای این مقابله فکری سیاسی، کمتر شناخته شده و میدان در برابر تبلیغات گروههای الحادی وابسته، کاملاً گشوده بود، یکی از صفات درخشان زندگی اوست.

کتاب حاضر در سه بخش سامان یافته است: (۱) شرح

سند حدیث و متن آن و چگونگی فراگرفتن و آداب نقل آن است (الوجیز، ص ۱؛ مقباس، ج ۱، ص ۴۰-۴۳ و...) از شاخه های مهم و کارآمد حدیث شناسی است. کهنترین اثر درباره درایه الحدیث، کتاب المحدث الفاضل بین الراوی و الراعی، نگاشته ابومحمد رامهرمزی است و پس از آن، اثر گرانقدر محمد بن عبدالله حاکم نیشابوری با عنوان «معرفة علوم الحدیث». (برای آگاهی از سیر تاریخی نگاشته های این موضوع و آشنایی با برخی از آثار در این باره، ر. ک: حوزه، شماره ۱۴، ص ۴۶-۶۳، مقاله نگاهی به منابع حدیث شناسی.) عالمان و محدثان در قرنهای بعد آثار بلند قابل توجهی در این زمینه نگاشته اند که اکنون یکی از مهمترین و مفصلترین آنها را پیش رو داریم که به خامه رجالی بزرگ و فقیه سختکوش، مرحوم علامه حاج شیخ عبدالله مامقانی است. مؤلف بزرگوار، کتاب را در یک مقدمه، هشت فصل و یک خاتمه سامان داده است: در مقدمه به تعریف علم درایه پرداخته و پس از آن در فصل اوک از اصطلاحات آن سخن گفته است. در فصل دوم از «خبر» و اقسام آن و در فصل سوم از خبر متواتر و آحاد سخن رفته است. فصل چهارم عهده دار بحث درباره خبر، به لحاظ چگونگی راویان آن است و فصل پنجم، مصطلحات عالمان حدیث آمده است؛ افزون بر آنچه در فصل اوک بدان پرداخته شده است. در فصل ششم - که جلد دوم را فرا گرفته است - از شرایط پذیرش و عدم پذیرش خبر سخن رفته و در ضمن آن به مباحثی مانند: ضبط در راوی و چگونگی آن، عدالت، جرح و تعدیل و مسائل مربوط به آن، الفاظ مدح و ذم و... عالمانه و پژوهشگرانه رسیدگی شده است. در فصل هفتم، جایگاه والای حدیث تبیین شده و از چگونگی فراگیری و آداب نقل آن سخن رفته است. در این بحث به «اجازه»، «مقاله»، «کتابت» و «وجاهه»، با استواری تمام پرداخته شده است. در فصل هشتم، اسما رجالی و ملقبات آنان بحث شده و در ضمن آن، صحابی، تابعی و اصطلاحاتی دیگر مانند موالی، مخضرم و... تبیین شده است. و بالاخره در خاتمه کتاب از شرح حال درایه نویسان و آثار آنان به اجمال سخن گفته شده است.

کتاب حاضر پیش از این دوبار به چاپ رسیده بود: (۱) به سال ۱۳۴۵ در چاپخانه رضوی و به خط میرزا احمد زنجانی در ۲۲۵ص به همراه مخزن المعانی فی ترجمه المحقق المامقانی. (۲) در پایان جلد سوم تنقیح المقال فی علم الرجال که نسبت به چاپ اوک، افزونیهایی دارد. محقق کتاب، بر اساس چاپ دوم

احوال و تفسیر و تحلیل آثار (۲) سه مقاله به یاد استاد (۳) نمونه ای از آثار استاد. در بخش اول، زندگانی استاد با عنوان «چراغی که در کانون درخشید»، به تفصیل آمده و سپس در دیگر مقالات استادان و محققان، جایگاه استاد در تاریخ معاصر تبیین شده و ابعاد فکری آن بزرگوار ترسیم گشته و آثار و مآثر وی بررسی و تحلیل شده است. در این بخش، خاطراتی از یاران و همگامان استاد آمده است که خواندنی و توجه برانگیز است.

در بخش دوم، سه مقاله آمده است: نخست، مقاله بلند و گرانقدر استاد محمدرضا حکیمی با عنوان کلام جاودانه (در کتاب، به اشتباه جاودانه کلام آمده است). این مقاله به انگیزه تبیین عظمت کلام جاودانه علی به نگارش درآمده است. استاد با طرح بحث بسیار زیبایی با عنوان «انسان هادی» و «انسان هابط»، به بحث از کلام امام-ع-همت ورزیده اند، در یک مدخل و هشت شناخت. دومین مقاله این بخش، تحت عنوان صفات شیعه است و مقاله سوم، تحت عنوان نگاهی به خلافت و ولایت از دیدگاه قرآن و سنت که پس از گزارشی از دفاع مدافعان از حق خلافت و خلافت حق در درازنای تاریخ، به شناسایی کتاب استاد به عنوان نمونه والای این جریان پرداخته است.

بخش سوم، نمونه ای از آثار استاد شریعتی است: اول، مقاله «دز نیرو برد مرد را راستی». دوم، ترجمه پاسخ مرحوم شلترت است به اعتراضات درباره نوازی رسمیت مذهب شیعه و صحت مراجعه به آن و سخنرانی مهدی موعود امم. بخش چهارم کتاب مشتمل بر نامه هاست و بخش پنجم، سروده ها. کتاب مزبور تنظیمی نیکو یافته و بحثها و مقالات آن سرودمند است.

عشائر العراق

المحامي عباس الحزاي. (قم، منشورات الشريف الرضي، ۱۳۱۱). ج ۲، ۵۲۸+۲۷۱+۳۳۸+۳۲۷ ص، وزیري.

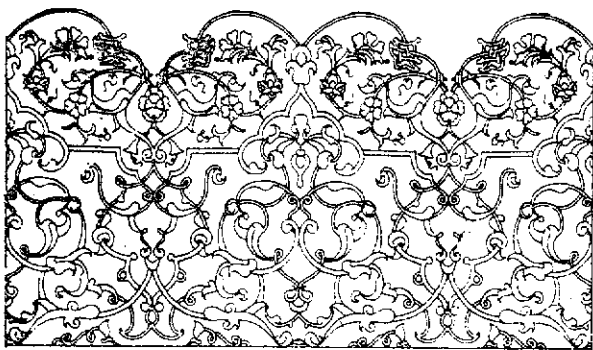
تاریخ عشایر کشورها، بخش مهمی از تاریخ آنها را شکل می دهد. در گذشته، بخش عظیمی از مردم پای در بیابان و کوله بر دوش در پهنه دشت زمین راه می رفتند و ایستایی و ثبات را بر نمی تابیدند. اینان دارای عادات، رسوم، فرهنگ و منش ویژه ای بوده اند. اکنون نیز نسلهایی از آنان بدون توجه به کششها و جذبه های آثار دلربای تمدن جدید، دل به کوه و

هامون سپرده اند و گویی گستره دشت و ژرفای دره ها را بر ساختمانها و خیابانهای شهرها ترجیح می دهند.

شناخت زندگی عشایر، شناخت گونه ای از زندگی انسان است؛ انسان همگام و همراه با طبیعت. کتاب حاضر تلاشی است در شناخت این بخش از کشور عراق با نگرشی تحلیلی و مستند و دقیق. عباس عزای از نویسندگان و ادیبان بزرگ عراقی است که بیشتر از کتاب بزرگ و سرودمند او (تاریخ العراق بین احتلالین) به اجمال سخن گفته ایم (ر.ک: آینه پژوهش، سال اول، شماره ۲، ص ۸۰). جلد اول و دوم کتاب، گزارش فرهنگ، عادات و سیستم زندگی اجتماعی و سیاسی عشایر بادیه نشین است و جلد سوم و چهارم، عهده دار گزارش زندگانی آنانکه به روستاها و آبادیها و شاید شهرها دل سپرده اند.

مؤلف در هر بخش، به دقت منابع پژوهش خود را معرفی و ارزیابی می کند و آنگاه با بحث از پیشینه عشایر، چگونگی زندگی و آداب آنان را گزارش می کند. او در ضمن معرفی عشایر، به حوادث تاریخ نیز می پردازد و با مباحث جغرافیایی و شناسایی جایها و آبادیها و سرزمینها، به سرودمندی بحث می افزاید. اطلاعات گسترده عزای از تاریخ و تسلط او به زبانهای مختلف - از جمله ترکی و فارسی - این امکان را به او داده است که در مستند سازی محتوای کتابش توفیقی شایسته یابد. او جای جای به اشتباهات مورخان اشاره می کند و خلط و آشفتگیهای آثار مؤلفان را بر می شمارد. آغاز جلد اول، مشتمل بر بحث سرودمندی است؛ تکیه بر منابع بسیار کهن از عشایر عراق قبل از اسلام، آنگاه ورود اسلام به میان عشایر و مسائل دیگر.

به هر حال، این مجموعه را باید تاریخ سیاسی - اجتماعی و فرهنگی بخشی از عراق دانست که جستجوگران آگاهی در این زمینه را فراوان بهره خواهد رساند.

معرفیهای گزارشی

کلیات

۱. دانشنامه ایران و اسلام. (چاپ اول: تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۰). ج ۱۱، ۱۴۸۶ ص، وزیری.
۲. راهنمای مجله های ایران، ۱۳۴۷-۱۳۶۸. تنظیم پوری سلطانی با همکاری رضا اقدار. (چاپ اول: تهران، کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۹). ۵۱۳+۶ ص، وزیری.
۳. روزنامه قانون. میرزا ملکم خان ناظم الدوله. (چاپ اول: تهران، انتشارات کویر، ۱۳۶۹). رحلی.
- روزنامه قانون در تاریخ مطبوعات ایران، از نخستین جرایدی بوده که منتشر شده و از آن پس تاکنون، بحثهای گوناگونی در سنجش آن و نیز سنجش افکار گرداننده آن (ملکم خان)، اظهار شده است. نخستین شماره این روزنامه در تاریخ رجب ۱۳۰۷ (برابر با فوریه ۱۸۹۰) و آخرین شماره آن در ۱۸۹۸، منتشر شد. این جریده، پیشتر نیز یکبار به همت خانم هما ناطق منتشر گردید که شماره های ۳۰ تا ۳۳ آن را فاقد بود. در این چاپ نیز چون شماره های مزبور یافت نشده، لذا به چاپ نرسیده است. با انتشار چاپ جدید این کتاب، فرصت مناسبی برای پژوهندگان سیاسی ایران فراهم آمده که افکار ملکم را از آینه «قانون» او بکاوند و بشناسند.
۴. فرهنگ اساطیر و اشارات داستانی در ادبیات فارسی. محمد جعفر یاحقی. (چاپ اول: تهران، انتشارات سروش و مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۹). ۴۷۱ ص، وزیری، مصور.
- اساطیر و اشارات داستانی در ادبیات فارسی به صورت الفبایی در کتاب حاضر آورده شده است. در پایان هر مدخل، منابع آن (یک یا چند منبع) به دست داده شده است. زمینه تحقیق این اثر، بسیار تسرده تر است و درخور تحقیق بیشتر. امید است ویرایش بعدی آن، کاملتر و کم عیبتر باشد و کتابی جامع و پرمایه در دست پژوهشگران قرار داده شود.
۵. فرهنگ جغرافیا. پردیخت فشارکی. (چاپ اول: تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۹). ۴۳۷ ص، وزیری.
۶. فرهنگ علوم مطبوعات و ارتباطات (فارسی-انگلیسی). ع. مهاجری. (چاپ اول: تهران، انتشارات مزده، ۱۳۶۹). ۹۷۱ ص، رقمی.
۷. فرهنگنامه لغات و اصطلاحات فنی. حسین وحید دستجردی. (چاپ اول: تهران، انتشارات وحید، ۱۳۶۸). ۸۰+۷۹ ص، رقمی.
۸. فهرست گزیده مترجمات مجله های جاری (کتابخانه مرکزی) آستان قدس رضوی. بخش آرشیو مطبوعات و اسناد. (مشهد، ۱۳۶۹). ۱۴۸ ص، وزیری.
۹. فهرست مقالات فارسی. ایرج افشار. (تهران شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۹). ج ۲، ۶۷۰ ص، وزیری.

چهارمین جلد از مجموعه کارآمد و گرانتقدر فهرست مقالات فارسی است دارای عناوین و مشخصات ۱۱۴۸۶ مقاله و گفتار که میان سالهای ۱۳۵۱-۱۳۶۰ در مجله ها و مجموعه ها و سالنامه های فارسی و مربوط به مطالعات ایران (چاپ شده در ایران یا کشورهای دیگر) به چاپ رسیده است.

عناوین کلی آن عبارت است از: کلیات، علوم خالص، فلسفه، ادیان مذاهب، قوم شناسی و مردم شناسی، هنر، جغرافیا، باستانشناسی، تاریخ و سرگذشت، زبانشناسی و ادبیات. در پایان فهرستهای فنی است شامل: فهرست موضوعات و مدنیات، جغرافیایی، گروههای تاریخی و کتابها و مجله ها و روزنامه ها.

۱۰. فهرست مقالات فارسی در مطبوعات جمهوری اسلامی ایران. (دوره ششم، بهار ۱۳۶۶). (تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۶۹). ۳۷ ص، وزیری.

در این مجلد مجموعاً ۴۶۱۵ مقاله در موضوعات مختلف فهرست شده است. کتاب مقدمه ای دارد در چگونگی بهره رزی از این فهرست و مؤخره ای در فهرست الفبایی مقالات، کتابها و اعلام.

کار سازمان مدارک فرهنگی در این تلاش عظیم فرهنگی سودمند است و ستودنی. توفیق تداوم آن را با سرعت عمل و دقت بیشتر و زدایش کاستیها و نارساییهای آن آرزو مندیم.

۱۱. کتابشناسی موضوعی زبان و ادبیات فارسی، تصوف و عرفان. اسماعیل شفیعی سروستانی. (چاپ اول: تهران، مؤسسه تحقیقات و انتشارات هلال، ۱۳۶۹). ۱۵۶ ص، وزیری.

۱۲. گنجینه خطوط علما و دانشمندان. به اهتمام فخرالدین نصیری امینی. (تهران، فخرالدین نصیری امینی، ۱۳۶۷-۱۳۶۹). ۴۴۵ ص، وزیری.

این مجموعه سودمند حاوی تصاویر خطوط علما و فقها و بزرگان دین و دانش، همراه با اطلاعات سودمند و فراوانی در تراجم و رجال و غیر آنهاست. این کار در خاورمیانه، برای نخستین بار انجام شده است.

۱۳. مدهست اطلاعات و اطلاع رسانی. سید محمدحسین شاهنکیان. (چاپ اول: تهران، دانشگاه امام حسین، ۱۳۶۹). ۲۳۷ ص، وزیری.

تفسیر

۱. بحارالانوار فی تفسیر المائور للقرآن. محمد باقر المجلسی. تألیف کاظم المراد خانی. (چاپ اول: تهران، مؤسسه الطور للنشر، ۱۴۱۱). الجزء ۱ و ۲، ۱۳۴۲ ص. وزیری.

فهرست دقیق آیاتی است که در مجلدات بحارالانوار به وسیله روایات تفسیر شده است. در این فهرست بر اساس ترتیب سوره ها و آیه های آنها ابتداء آیه می آید و در مقابلش شماره جلد، صفحه و حدیث در کتاب بحارالانوار.

۲. آشنایی با قرآن، تفسیر سوره نور. مرتضی مطهری. (چاپ